

чати раціональність використання педагогічних засобів, їх адекватність згідно визначених цілей, ефективність педагогічних технологій. Подальше дослідження проблеми професіографічного моніторингу підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності вбачаємо в удосконаленні змісту, технологій, діагностичного інструментарію та критеріальної бази моніторингу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абдуллина О.А. Мониторинг качества профессиональной подготовки И Высшее образование в России,-1998,- №3,- С.28-34.
2. Белкин А.С., Силина С.Н. Профессиографический мониторинг подготовки специалиста в системе высшего педагогического образования. Вып. 4,- Шадринск, 1999,- С.43-58.
3. Зайцева Л.А. Оценивание качества педагогической подготовки студентов в вузе средствами мониторинга: Дисс... канд. пед. наук,- Тула, 1999,-178 с.
4. Майоров А.Н. Мониторинг как научно-практический феномен И Школьные технологии.- 1998,- №5.- С.25-49.
5. Матрос Д.М., Полев Н.Н., Мельникова Н.С. Психологический мониторинг // Школьные технологии,- 1999,-№1-2,-С.3-21.
6. Орлов А.А., Исаев Е.И. Педагогический мониторинг и проблемы реабилитации школьников, проживающих в зоне Чернобыльской аварии И Вестник новых медицинских технологий, 1994,- Т.1.- 75-83.
7. Силина С.Н. Профессиографический мониторинг в педагогических вузах // Педагогика,- 2001.- №7.- С.47-53.

Профессиографический мониторинг, как элемент системы информационного обеспечения образовательного процесса ВУЗа, позволяет отследить и своевременно корректировать все составляющие процесса подготовки будущих учителей начальных классов, принимать адекватные педагогические решения.

In clause some features of use graphical professional monitoring for research of quality of professional - pedagogical preparation of the higher education students are considered.

РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ТА ЇЇ ДЕТЕРМІНАНТІВ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

Созонюк О.С.,

кандидат психологічних наук,
викладач кафедри психології

*Міжнародний університет «Рівненський економіко-гуманітарний інститут»
імені академіка Степана Дем'янчука*

Розвиток психологічної культури вчителя початкової школи є складним і тривалим процесом, однією з умов забезпечення ефективності його професійного становлення і діяльності. Існує ряд досліджень, які характеризують особливості розвитку окремих структурних компонентів психологічної культури вчителя початкової школи. Виходячи із завдань дослідження, значний інтерес для нас становить загальна характеристика та склад детермінантів її розвитку. В енциклопедичному словнику поняття «детермінанта» (від лат. той, що визначає, обмежує) тлумачиться як причина, що визначає виникнення явища [1,с. 193]. У психологічній науці принцип детермінізму розкриває причини виникнення психіки у філогенезі та онтогенезі, закономірну зумовленість психічних явищ, діяльності та властивостей людини. Наголошується, що принцип детермінізму має велике значення не лише для пізнання психіки й розробки психологічної теорії, а й для пошуків шляхів передбачення, виховання психічних властивостей людини, керування ними [2, с.82].

Найпоширенішою у вітчизняній психології є теорія діяльності, головним постулатом якої є акт взаємодії індивіда з навколишньою дійсністю (Б.Г.Ананьєв, Л.С.Виготський, О.Ф.Лазурський, О.М.Леонтьєв, Б.Ф. Ломов, В.І.Роменець, О.М.Ткаченко, С.Л.Рубінш-

тейн, О.В.Шорохова, М.Г. Ярошевський та ін.). В працях науковців згаданого напрямку головним є саме принцип детермінізму. У відповідності з цим принципом, необхідно відшукувати фактор, що визначає досліджуване явище. Цей принцип орієнтує на пізнання, перш за все причин, які зумовлюють дане явище [1;2;3].

У психологічній інтерпретації принципу детермінізму можна розрізнити дві протилежно спрямовані лінії - С.Л.Рубінштейна і О.М.Леонтьєва.

Так, С.Л.Рубінштейн обстоював думку про те, що «принцип детермінізму діалектичного матеріалізму виступає як методологічний принцип, що визначає побудову наукового знання, наукової теорії. Методологічним цей принцип в його діалектико-матеріалістичному розумінні є тому, що відображає природу явищ, виражає характер їх взаємозв'язку в дійсності» [5, с.52]. Даний аспект підходу у С.Л.Рубінштейна до розуміння принципу детермінізму не зустрів заперечень з боку вчених. Водночас інший аспект цього принципу, сформульований вченим як «переломлення зовнішнього через внутрішнє», став предметом критики. Першим відзначив істотний недолік цього формулювання (але не самого вчення про детермінацію психіки, яке розвивалось у багатьох працях С.Л.Рубінштейна) В.С.Тюхтін, котрий вказав, що в такого роду інтерпретації «не до кінця подолані елементи механіцизму: дія зовнішніх факторів, незважаючи на їх трансформацію внутрішніми умовами, розуміється ще як одностороння дія» [6, с. 121].

О.М. Леонтьєв також вказував, що таке розуміння принципу детермінізму не може розкрити причину «виникнення особистості як певної цілісності». Він запропонував протилежне трактування цього принципу: «внутрішнє (суб'єкт) діє через зовнішнє і цим самим себе змінює» [4, с. 36]. Таке тлумачення принципу детермінізму наголошує на власній активності суб'єкта у взаємодії з довкіллям, відкриває можливість для пояснення природи вчинку, соціальної активності, діяльності суб'єкта, феноменів людської культури. Але, на наш погляд, варто відмітити, що навряд чи можна вважати цю тезу повноцінним формулюванням принципу детермінізму. Швидше це полемічний вислів, аніж науковий постулат. Хоча, все ж таки, обидві тези (формули) мають однакове право на існування і їх справжня наукова цінність може бути визначена лише в конкретно-історичній ретроспективі яка дає ключ і до пояснення причин виникнення двох тез, і причин існування їх у мисленні сучасного психолога.

Аналіз наукової психологічної літератури дає змогу стверджувати, що в історії психологічного пізнання обидві формули («зовнішнє через внутрішнє» і «внутрішнє через зовнішнє»), взяті ізольовано одна від одної, виявились односторонніми: перша не враховувала активності носія психічного, друга ж гіпертрофувала діяльне начало в людині.

Український психолог О.М.Ткаченко запропонував не протиставляти і не ізолювати їх одне від одного [7, с.38]. Він стверджував, що дійсними детермінантами психіки є процес і продукт взаємодії суб'єкта з об'єктом. У процесі взаємодії представлене у взаємозв'язку заломлення як зовнішнього через внутрішнє, так і внутрішнього крізь зовнішнє. Ми погоджуємося з думкою О.М.Ткаченка про те, що психіка суб'єкта детермінується процесом і продуктом актуальної та постактуальної взаємодії з об'єктом і водночас сама виступає як важлива детермінанта поведінки й діяльності людини [7, с.38].

Особливу цікавість для нашої роботи становлять психологічні дослідження О.М.Ткаченка, в яких науковець вирізняє кілька рівнів детермінації - залежно від рівня розгляду суб'єкта, а саме - як організму, індивіда та особистості [7, с.39].

Рівень організму передбачає, що суб'єкт підпорядкований біопсихічним детермінантам - спадковим і здобутим, які зумовлюють реактивний характер організації поведінки, єдність суб'єкта на психофізіологічному рівні. Індивід - це суб'єкт суспільних відносин у процесі засвоєння соціального досвіду, котрий визначається соціопсихічним рівнем детермінації, а особистість розуміється як вищий соціокультурний рівень прояву активності суб'єкта, що складає особливий «підрівень» соціопсихічної детермінації і характеризує соціально неповторні, оригінальні властивості психіки людини, здатність до творення нового суспільного досвіду та самотворення [7, с.31].

Таким чином, аналіз принципу детермінізму як в історичному, так і в логічному плані з необхідністю веде до виділення трьох найважливіших рівнів організації поведінки суб'

‘екта. Сутність цих рівнів розкривається О.М.Ткаченком через інші пояснювальні принципи психології.

Так, під кутом зору з’ясування якісної специфіки психологічного відображення, принцип детермінізму конкретизується у принципі відображення. Те, чим власне є психічні явища як детерміновані процесом і продуктами взаємодії суб’єкта з об’єктом, розкривається у принципі відображення в певному аспекті, а саме: в чому полягає якісна специфіка психічних явищ на відміну від фізичних та фізіологічних, що являє собою психіка як продукт і передумова детермінаційних залежностей.

Принцип детермінації через принцип відображення (завдяки послідовним взаємоперетворенням) поглиблюється у принципі єдності психіки і діяльності, який висвітлює сам механізм детермінації психічних явищ, тобто пояснює як детермінується психіка суб’єкта. Так, ще Л.С.Виготський зазначав у свій час, що спосіб буття і розвитку особистості - діяльність, але діяльність особливого гатунку: творчо-перетворююча. Вона найконцентрованіше виявляє себе в трудових формах діяльності (виробничо-практичній, художньо-естетичній, науково-теоретичній). Але й вищі рівні дотрудових форм діяльності (гра, навчання), набуваючи компонентів творчості, визначають розвиток людини як особистості [8, с.43].

При визначенні рушійних сил якісних модифікацій психіки людини принцип єдності психіки і діяльності перетворюється у принцип розвитку. Детермінація поведінки, зв’язок свідомості і діяльності об’єктивно виявляються і реалізуються в процесі розвитку психічних явищ. У цьому знаходить вираз реальний взаємозв’язок принципів розвитку і детермінізму. Трагування принципів детермінізму і розвитку виявляється взаємозв’язаною при поясненні будь-якого рівня організації поведінки. Так, О.М.Ткаченко вказує на те, що кожному рівневі притаманний свій тип розвитку: організм розвивається в процесі визрівання і формування психофізіологічних підструктур; індивід - у процесі діяльності засвоєння, особистість - у процесі перетворюючої діяльності [7, с.48]. Варто зазначити, що в реальному процесі становлення людської особистості типи розвитку представлені не окремо та ізольовано одне від одного, а «інтегративно», з послідовним домінуванням одного з них.

При вивченні якісних видозмін психіки в процесі розвитку необхідно враховувати їх системний характер. Принцип детермінізму послідовно, через принцип розвитку конкретизується в системно-структурному принципі, у відповідності з яким психіка розглядається як особлива відкрита система зі зворотними зв’язками [7, с.54]. На кожному рівні детермінації ця система має свої специфічні структурні особливості. На рівні організму психіка ввімкнута як підсистема біологічної системи, на рівні індивіда - соціальної. На рівні особистості - в створювані культурно-історичні продукти. Принцип системності конкретизує принципи детермінізму, розвитку, відображення, єдності психіки та діяльності в аспекті цілісної структурної організації психіки.

Отже, вищенаведений аналіз свідчить, що пояснювальні загально-психологічні принципи взаємопов’язані. О.М.Ткаченко так окрестив лінії внутрішньорівневих зв’язків у системі даних принципів: а) загально-біологічна і біопсихічна детермінація (рівень організму) - психічне (сигнальне) відображення - життєдіяльність, як спосіб буття і функціонування психічного - розвиток психіки в процесі визрівання та наслідки - психіка як цілісна система психофізіологічних функцій і підструктура біологічної системи (організм - середовище) зі зворотним зв’язком; б) соціопсихічна детермінація (рівень індивіда) - психічне (знакове) відображення - суспільна діяльність як спосіб буття і функціонування психіки - розвиток психіки в процесі засвоєння і відтворення суспільно-історичного досвіду - психіка, як цілісна система суспільно зумовлених психічних функцій і підструктура соціальної системи (індивід - група) зі зворотним зв’язком; в) вищий рівень соціопсихічної детермінації (рівень особистості) - психічне (знаково-інтуїтивне) відображення - творча діяльність як спосіб буття, об’єктивування і функціонування психіки особистості - розвиток у процесі творення суспільно-неповторних зразків діяльності - психіка як цілісна система особистісних якостей і підструктура соціальної системи (особистість - суспільство) зі зворотним зв’язком [7, с.54].

Таким чином, взаємозв'язок принципів психології є методологічною основою пояснення досліджуваних феноменів. «Будь-яке психічне явище може бути адекватно і всебічно описане, лише будучи пропущене крізь «призму» системи принципів психології» [7, с.55]. Для нашого дослідження детермінантів культури вчителя в контексті О.М.Ткаченка вищенаведені принципи зумовлюють відкриту суб'єкт-суб'єктну взаємодію між психологічно компетентною особистістю вчителя і розвиваючою особистістю учня.

Вітчизняний психолог О.Ф.Лазурський у своїх дослідженнях типів особистості запропонував їх класифікацію, яка для нашої роботи становить особливу цікавість. Одна із основних ідей, закладених в класифікації О.Ф.Лазурського, полягає в тому, що «з підвищенням рівня розвитку підвищується соціальна значущість і резонанс життя і діяльності особистості» [2, с.261]. Так, якщо при індивідуальній характеристиці представників низького рівня розвитку особистості акцент необхідно ставити на особливості їх внутрішньої нервово-психічної організації (за термінологією О.Ф.Лазурського, це ендопсихіка), то для класифікації особистостей вищого рівня потрібно, насамперед, враховувати характер зв'язків і відношень із зовнішнім соціальним світом (екзопсихіка). Отже, О.Ф.Лазурський склав конкретну і евристичну типологію особистостей, вводячи такі поняття, як «ендопсихіка» та «екзопсихіка».

На підставі вищенаведеного варто ще раз підкреслити важливість досліджень О.Ф.Лазурського, О.М.Ткаченка у розвитку психологічних принципів і категорій. Повертаючись до теми нашого дослідження, проаналізовані вище принципи обумовлюють визначення детермінант розвитку психологічної культури вчителя початкової школи через порівняв «суб'єкт-суб'єктні» стосунки у взаємодіючій системі «вчитель-учень».

Проектуючи виділені лінії міжрівневих зв'язків на детермінацію розвитку психологічної культури і саморозвиток особистості вчителя, можливо виокремити два головні рівні детермінант розвитку психологічної культури вчителя початкової школи: а) об'єктивний, на якому діють суспільно задані детермінанти (соціальні потреби, настановлення, програми професійної психологічної підготовки вчителя до розвитку особистості учня); б) суб'єктивний, тобто внутрішньоособистісний, на якому діють власне суб'єктивні чинники самодетермінації (як результат усвідомлення і саморозвитку внутрішніх чинників становлення психологічної культури вчителя в умовах особистісно зорієнтованої педагогічної діяльності). Серед об'єктивних соціогенних детермінантів можна виділити дві групи - суспільно-педагогічні та міжособистісні детермінанти. Першу утворюють власне об'єктивні суспільно-педагогічні чинники, в якості яких виступають основні вимоги суспільства до системи освіти, а в самій освіті - пануючі в ній закони, принципи, концепції, доктрини, конкретні програми професійної підготовки педагогів, сама професійна підготовка вчителів початкової школи.

Водночас, до об'єктивних детермінантів доцільно віднести і ті вимоги, які формуються у безпосередній міжособистісній взаємодії між вчителем і молодшим школярем. На цьому міжособистісному підрівні виникають і діють детермінанти, властиві, так би мовити, психолого-педагогічному буттю вчителя і учня. Саме безпосередня взаємодія між психологічно компетентною (культурною) особистістю вчителя і розвиваючою особистістю учня з її потребами, досягненнями і проблемами та їх успішне психолого-педагогічне розв'язання виступають об'єктивними чинниками і для розвитку психологічної культури самого вчителя.

Вищезазначене дає підстави докладно розкрити сукупність суб'єктивних, внутрішньо-особистісних детермінантів розвитку психологічної культури вчителя початкової школи, що виникають у змістовно-особистісному, діяльнісному та генетично-віковому її вимірах. На цьому рівні ми виділяємо три види детермінант - екзодетермінанти, онтодетермінанти та ендодетермінанти - як внутрішньоособистісні чинники розвитку психологічної культури. Вони формуються як наслідок усвідомлення вчителем дії зовнішніх детермінантів та власного досвіду міжособистісної психолого-педагогічної взаємодії з учнем, узагальнення та ієрархізації причинно-наслідкових зв'язків у становленні власної психологічної культури.

Сучасна школа, учительство потребують розробки науково-психологічно обґрунто-

ваних технологій навчання та виховання, подолання протиріч у невідповідності між значною соціальною потребою в психологічно компетентних педагогічних кадрах і відсутністю наукового обґрунтування розвитку їх психологічної культури в процесі особистісно орієнтованої педагогічної діяльності. Суспільству потрібен не лише вчитель, який дає знання, репродукує їх, виявляє себе як грамотний виконавець, а, насамперед, особистість, що володіє високою психологічною культурою, активна, емоційно врівноважена, вольова, здатна до постійного самовдосконалення.

Вищевказане дає змогу констатувати, що суспільно-педагогічний підрівень детермінантів розвитку психологічної культури вчителя початкової школи обумовлений суспільною потребою, необхідністю більш ґрунтовної психологічної підготовки вчителя до розвитку особистості учня. Організоване соціальними інститутами, системою освіти підвищення рівня психологічної компетентності вчителя для здійснення особистісно зорієнтованої педагогічної діяльності виступає однією з передумов формування внутрішньоособистісних детермінантів розвитку психологічної культури вчителя.

Сьогодні значно актуалізується питання про те, як передати українським дітям все багатство знань, надбаних людством, як зберегти дитинство, як його врятувати від зайвих інформаційних перевантажень, бездуховності і нахабства, як перебороти утилітарний технократизм освітньої системи, перейти від інформаційної до розвивальної моделі освіти, як допомогти народитися творцеві в кожному учневі. Однозначно - це шлях гуманітаризації і гуманізації, шлях запровадження особистісно орієнтованого підходу в освіті і вихованні. І, безперечно, об'єктивно необхідний відповідний рівень розвитку психологічної культури вчителя початкової школи в такій системі освіти. Адже вчитель - це людина, мудрість і життєвий досвід якої залишають глибокий слід у розвитку особистості молодшого школяра і його долі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Психологический словарь. - М.: Педагогика, 1990. - 140с.
2. Психология: Підручник (Ю.Трофімов, В.Рибалка та ін.) за ред. Ю.Трофімова. - К.: Либідь, 1999. - 558с.
3. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. - М.: Наука, 1977. - 380с.
4. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. - М.: Изд.-во МГУ, 1981. - 584с.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: В 2 т. - М.: Педагогика, 1989. - Т.1. - 485с.
6. Тютин В.С. О природе образа. - М., 1993. - 95с.
7. Ткаченко О.М. Принципы та категорії психології. - К.: Знання, 1979. - 221с.
8. Выготский Л.С. Педагогическая психология. - М.: Педагогика, 1991. - 479с.

РЕЗЮМЕ

В статье изложен опыт системного анализа детерминации развития психологической культуры учителя в философском, педагогическом и психологическом аспектах.

RESUME

The system approach to essence of phenomenon of the teacher's psychological culture in philosophical, pedagogical and psychological aspects is considered in this article.

УДК 502.31

КРАЄЗНАВЧИЙ АСПЕКТ ПРИРОДИ РІВНЕНЩИНИ

Олійник В.С.

*Міжнародний університет «Рівненський економіко-гуманітарний інститут»
імені академіка Степана Дем'янчука*

Чомусь багато людей мріють тільки про далекі подорожі, про джунглі Амазонки та африканські савани, про пампаси Південної Африки і льодові простори Антарктиди. Проте мандрівка по краю, де ми живемо, не менш цікава та захоплююча.

Кожного, хто приїжджає до нас на Рівненщину, вражає неповторна краса цієї землі, її чудові пейзажі, мальовничі міста і села, визначні місця культури та історії нашого народу. Славиться рівненська земля пахощами живиці соснових борів й тінистими дібровами мішаних лісів, великими і малими річками, яких в області нараховується 165, прохолод-